

Disleksija i disgrafija

Sulimanec, Ena

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:537214>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije

Ena Sulimanec

Disleksija i disgrafija

Diplomski rad

Mentor:

doc. dr. sc. Vesna Buljubašić-Kuzmanović

Osijek, lipanj, 2012.

Sažetak

Diplomski se rad sastoji od dva dijela. U prvom, teorijskom dijelu objašnjavaju se definicije disleksije i disgrafije, disleksija i disgrafija u školskom i pedagoškom kontekstu te savjeti roditeljima i učiteljima kako pomoći djeci s teškoćama čitanja i pisanja. U drugom su dijelu rada prikazani rezultati istraživanja koji su dobiveni procjenom stručnih suradnica logopedinja, a pokazuju koje se specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja javljaju kod učenika osnovne škole kojima je dijagnosticirana disleksija i disgrafija te kratki intervju kojim se doznalo vole li ti učenici ići u školu, kako se u njoj osjećaju, što im je teško, koje predmete vole, a koje ne, vole li ići na vježbe stručnoj suradnici logopedinji, kako se tamo osjećaju te čime se bave u slobodno vrijeme. U istraživanju je sudjelovalo 10 učenika od 1. do 8. razreda osnovne škole. Rezultati su pokazali kako najviše učenika, njih 10, ima specifične teškoće s čitanjem te zamjenu grafički sličnih slova (b-d, b-p, m-n, n-u, a-e, s-z, š-ž), dok niti jedan učenik nema teškoće u slijedu smjera čitanja (gore-dolje, lijevo-desno) te produljeno „zrcalno“ pisanje slova ili brojki. Svi ispitanici vole ići na vježbe, tamo se dobro osjećaju te se isto tako osjećaju i u školi. Svih 10 ispitanika navelo je da im je u školi težak hrvatski jezik, čitanje, učenje, razumijevanje pročitanoog teksta te zaključivanje. Djeca s disleksijom i disgrafijom svoje teškoće čitanja i pisanja, uz roditelje, učitelje, stručne suradnike, vršnjake te pravovremeno otkrivanje, mogu uspješno prevladati.

Ključne riječi: *disleksija, disgrafija, škola*

SADRŽAJ

Sažetak i ključne riječi.....	1
1. UVOD.....	3
2. TEORIJSKI PRISTUP.....	4
2.1. Disleksija.....	6
2.2. Disgrafija.....	9
2.3. Kako pomoći djeci s disleksijom i disgrafijom?.....	13
2.4. Školski i pedagoški kontekst.....	15
2.5. Savjeti roditeljima i učiteljima	17
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	19
3.1. Cilj i problemi istraživanja.....	19
3.2. Uzorak.....	19
3.3. Instrument.....	20
3.4. Postupak prikupljanja podataka.....	21
4. RASPRAVA.....	22
4.1. Skupni prikaz rezultata.....	22
4.2. Pojedinačni prikaz rezultata.....	25
4.3. Zaključna razmatranja obrade podataka.....	41
5. ZAKLJUČAK.....	43
6. POPIS LITERATURE.....	44
7. PRILOZI.....	46

1. UVOD

Tema je diplomskog rada *Disleksija i disgrafija* koja je vrlo aktualna u današnjem pedagoškom okružju. Zadatak je rada bio teorijski obraditi disleksiju i disgrafiju te istražiti koje se specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja javljaju kod učenika osnovne škole kojima je dijagnosticirana disleksija i disgrafija. U prvom se dijelu rada teorijski obradila definicija disleksije i disgrafije, načini i pravilnici školovanja djece s takvom dijagnozom te specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja. Također su se izdvojili i načini na koje se može pomoći djeci u lakšem savladavanju čitanja i pisanja te ispravljanju pogrešaka. Osim toga, u radu se mogu pronaći i savjeti učiteljima, ali i roditeljima kako raditi s djecom kako bi im se olakšao i poboljšao razvoj i vještina čitanja i pisanja. Disleksija i disgrafija opisane su i u pedagoškom i školskom kontekstu gdje pravovremeno otkrivanje uvelike pomaže u terapiji djeteta. Dobra suradnja, pozitivno ozračje i prilagođeni načini rada predstavljaju osnovne uvjete koji olakšavaju prevladavanje učenikovih teškoća. U drugom, istraživačkom dijelu rada prikazani su rezultati specifičnih i nespecifičnih teškoća čitanja i pisanja koje se javljaju kod 10 učenika s disleksijom i disgrafijom iz dviju osnovnih škola. Učenici su bili ispitivani o tome vole li ići u školu, koje predmete vole, koje ne, kako se osjećaju u školi, što im je teško, vole li ići na vježbe stručnoj suradnici logopedinji, kako se tamo osjećaju te bave li se kakvim izvannastavnim aktivnostima.

2. TEORIJSKI PRISTUP

Suvremena pedagogija disleksiju i disgrafiju svrstava u teškoće na koje je moguće pedagoški djelovati, odnosno uspješno ih prevladati, što ovisi o stupnju poteškoće, najčešće čitanja i pisanja, te individualnim potrebama djeteta.

Riječ disleksija nastala je iz grčke riječi „dys“ (što znači slab, loš, neprimjeren) i riječi „lexsis“ (jezik, riječi). (Zrilić, 2011: 167) Orton se smatra začetnikom koji je otkrio da disleksija ima fiziološku osnovu, da je ponekad nasljedna te da je moguće poboljšanje odgovarajućim tehnikama. (Miles, Miles, 2004). Neki od poznatih disleksičara koji su bili uspješni, prema Davisu, upravo zbog disleksije, bili su Hans Christian Andersen, Winston Churchill, Leonardo Da Vinci, Albert Einstein, itd. (Davis, Braun, 2001). *Pravilnik o osnovnoškolskom obrazovanju djece s disleksijom i disgrafijom naziva djeca s teškoćama u razvoju, a nalaze se unutar potkategorije djece s poremećajima govorno-glasovne komunikacije.* (Galić-Jušić, 2004).

Prema *Školovanju učenika s teškoćama u razvoju u redovnoj školi* u Članku 2. određeno je kako se osnovno školovanje učenika s lakšim teškoćama u razvoju provodi prema organizacijskim oblicima koji osiguravaju njihovu potpunu ili djelomičnu integraciju.¹ Prema *Obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju u srednjoj školi* u Članku 2. određeno je kako se srednjoškolsko obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju ostvaruje prema oblicima koji osiguravaju njihovu potpunu ili djelomičnu integraciju.² Pravilnici propisuju programe, uvjete, načine i postupke upisa i obrazovanja učenika s teškoćama. Stručnjaci (pedagog, psiholog, defektolog, liječnik školske medicine i učitelj) prilikom utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta i njegove spremnosti za školu, mogu uočiti pojedine teškoće. Ukoliko teškoće nisu primijećene prije polaska u školu, povjerenstvo može predložiti postupak pedagoške opservacije. Cilj je opservacije prepoznati njegove potencijale, sposobnosti i poteškoće te izraditi i predložiti primjeren model i program školovanja. Ako se programom utvrdi da dijete može polaziti redovnu školu, izrađuju se programi i individualizirani postupci u radu te se osigurava pomoć rehabilitacijskih stručnjaka.

Važno je napomenuti da se u praksi za djecu s disleksijom najčešće preporuča redovni program s individualiziranim pristupom. Individualizirani rad podrazumijeva izradu pojedinačnih nastavnih programa koji su ovisni o odgojno-obrazovnim potrebama učenika i imaju različite razine, a sadržavaju ciljeve, sadržaje, metode, rokove, vrednovanje i osobe zadužene za njihovu provedbu. Individualizirane programe izrađuju učitelji i stručni suradnici

¹ <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/254310.html>

² <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/257722.html>

škole te ih predstavljaju roditeljima djeteta. Škola je, ako nema odgovarajućeg stručnjaka, dužna osigurati primjerenu odgojno-obrazovnu i rehabilitacijsku potporu suradnjom sa stručnjacima izvan ustanove i ovlaštenim institucijama. Individualizirani se pristup, kod djece čije su potrebe uvjetovane teškoćama čitanja i pisanja, odnosi na primjenu metoda, sredstava i didaktičkih materijala koji podupiru posebne potrebe djeteta. (Zrilić, 2011) *Pravilnikom o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi* u Članku 5. propisano je *Vrednovanje učenika s teškoćama* koje kaže da se učeniku, ukoliko ima izražene teškoće u glasovno-govornoj komunikaciji, može omogućiti provjeravanje u pisanome obliku u dogovoru s razrednim vijećem škole, a, ukoliko ima izražene teškoće u pisanoj komunikaciji, omogućava mu se provjeravanje u usmenome obliku.³

Učenici koji imaju disleksiju i koji su završili osnovnu školu po redovnom programu uz individualizirani pristup, mogu se upisati u srednju školu s manjim brojem bodova i to u pravilu do 15% od broja potrebnog za upis u pojedine vrste programa. Na temelju dokumentacije koju učenik prilaže uz prijavnicu za upis, a koja podrazumijeva i mišljenje službe profesionalnog usmjeravanja o sposobnostima i motivaciji za najmanje tri odgovarajuće vrste programa obrazovanja, upisno povjerenstvo i ravnatelj škole donose odluku o upisu.⁴ Pravilnici omogućavaju uspješnije školovanje djece s disleksijom i disgrafijom što je vrlo važno u njihovu procesu obrazovanja.

Osim pravilnika, za učenikov uspjeh, vrlo je važan učitelj koji je organizator njegova rada, koordinator, stvaralac međuljudskih i suradničkih odnosa. Njegovo stručno, pedagoško, didaktičko, metodičko i psihološko znanje omogućava prepoznavanje i uvažavanje učenikovih sposobnosti, potreba i interesa te pomoć prikladnim materijalima za učenje. Učiteljev rad, njegova suradnja s pedagogom, logopedom, roditeljima i društvenim okruženjem znatno utječu na razvoj i afirmaciju učenikovih sposobnosti. Zajedničkom se suradnjom usmjerava na učenikovo napredovanje i uklanjanje različitih zapreka u odgoju i obrazovanju. (Mijatović, 1999)

³ <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=16932>

⁴ <http://www.roda.hr/tekstovi.php?TekstID=6&Tekst2ID=172&Show=1747>

2.1. Disleksija

Disleksija je trajni poremećaj u svladavanju čitanja, pisanja i računanja zbog nemogućnosti pravilnog dekodiranja pisanih simbola jezika, automatiziranja mentalnih akcija koje su temelj za dekodiranje, čime je narušena preciznost i brzina čitanja te dobro razumijevanje pročitano. Disleksija se najčešće dijagnosticira u prvim godinama školovanja, ali ne nastaje zbog načina poučavanja ili intelektualnog deficita. Ona bitno narušava proces stjecanja i pokazivanja znanja u školi te postaje teškoćom u učenju. Može biti znatno umanjena odgovarajućom terapijskom intervencijom, a u redovnoj nastavi obvezan je individualizirani pristup. (Rađenović, 2007).

Disleksija je specifično kognitivno funkcioniranje djeteta zbog kojega ono ima slabosti u nekim modalitetima primanja i obrade informacija kao što su vizualno-prostorna obrada pisanih simbola i/ili fonološka obrada glasova govora, te njihovo simultano procesuiranje i automatizacija, što su temeljni procesi za ovladavanje čitanja i pisanja. (Galić-Jušić, 2004: 22)

Disleksija predstavlja skup simptoma koji se manifestiraju netočnim te vrlo sporim čitanjem i slovkanjem. (Zrilić, 2011:167) Važno je naglasiti kako disleksija nije bolest već sindrom ili skup osobina primanja, obrade i pohranjivanja informacija u neke osobe zbog kojeg ona ima određeni stil spoznavanja sebe i svijeta oko sebe. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007: 54) Smetnje u čitanju utječu na akademsku razinu, ali i na svakodnevne aktivnosti u kojima se zahtjeva vještina čitanja.

Kod osoba koje imaju poremećaj čitanja, glasno čitanje karakterizirano je ispuštanjima, zamjenama, iskrivljavanjem, sporošću, pogreškama u razumijevanju, slovkanjem, povremenim zastojima zbog nepreciznog iščitavanja riječi, odsutnošću pauze, silaznih ili uzlaznih intonacija kod izjavnih, upitnih i uskličnih rečenica. Nepreciznost je posebice vidljiva u čitanju kratkih riječi „od“, „do“, „uz“, „iz“, ali i kod čitanja višesložnih, manje učestalih i kompliciranih riječi. Nedostatna fonološka obrada riječi uzrokuje nerazdvajanje početnog ili završnog glasa, teško uočavanje ritma i rime riječi. Jedan od najtežih dijelova jezičnog razvoja je samostalno opisivanje, sastavljanje ili odgovaranje potpunim rečenicama. Djeca mogu upotrebljavati nepravilne gramatičke oblike *ideju*, *možeju*, pogrešne padežne oblike *posudio je bicikla*. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007: 29)

Disleksija pogađa kratkoročno pamćenje i onemogućuje suptilnu usklađenost pretvaranja slova u glasove i stvaranje slogova koji se nižu jedan za drugim i oblikuju jasne riječi. Ova teškoća utječe i na vremensko-prostorne slijedove što se očituje teškoćom u učenju mjeseca u

godini ili slijeda godišnjih doba. Djeca s disleksijom najviše se bore s teškoćama čitanja i pisanja te svladavanja školskog gradiva. Iz tog se razloga može javiti neuspjeh i frustriranost koja može rezultirati psihološkim posljedicama kao što su destruktivno i samodestruktivno ponašanje u agresiji, delikvencija, nepoznavanje vlastitih potencijala te ovisnosti. Zbog ovih je posljedica vrlo važno rano otkrivanje disleksije te suradnja roditelja, učitelja i terapeuta koji se bave disleksijom kako bi se ublažili i uklonili simptomi.

Specifične teškoće povezane s čitanjem:

- teškoće u povezivanju grafema s fonemom (slovo-glas)
- teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi
- strukturalne pogreške-premještanje ili umetanje (*vrata-trava*)
- zamjene grafički sličnih slova (*b-d, b-p, m-n, n-u, a-e, s-z, š-ž, npr. dobar-bodar, bebica-dedica*)
- zamjene fonetski sličnih slova (*d-t, g-k, b-p, z-s, npr. drži- trži*)
- zamjene slogova (*on-no, ej-je, mi-im*)
- zamjene riječi- pogađanje (*mračni-mačka*)
- izostavljanje slova i slogova (*brada-barada*)
- ponavljanje dijelova riječi (*nasmijanini*)
- teškoće u praćenju slovnog ili brojčanog niza (*slon-soln*)
- teškoće u slijedu smjera čitanja (*gore-dolje, lijevo-desno*)
- vraćanje na već pročitani redak
- izostavljanje riječi i cijelih redaka
- čitanje jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina

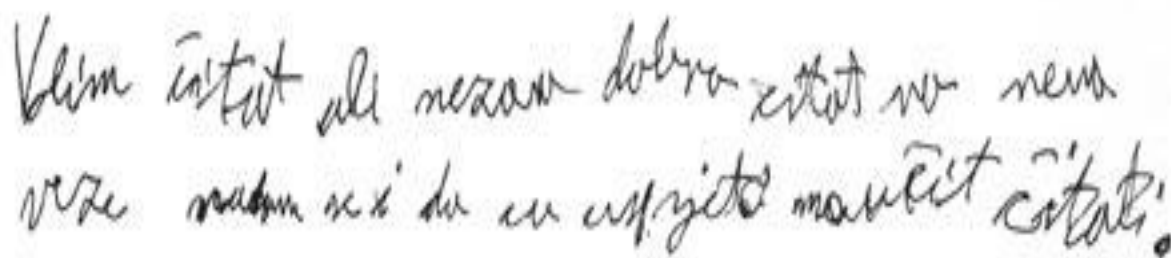
Nespecifične teškoće povezane s čitanjem:

- slabo razumijevanje pročitano
- čitanje napamet i po prilici
- nejasna i površna artikulacija
- sporost, različite blokade i stanke
- poremećen ritam i izražajnost čitanja

(Pavlić-Cottiero, 2007: 24)

Uočene su tri osnovne skupine djece s teškoćama u čitanju i pisanju, a to su djeca koja imaju prolazne teškoće u čitanju i pisanju (pedagoški zapuštena djeca, djeca koja su u fazi učenja čitanja i pisanja često bila odsutna u školi, nedostatno „zrela“ djeca, djeca s blažim ili aktivnim poremećajima u ponašanju), djeca koja imaju trajne teškoće u čitanju ili pisanju uz općenito dobre sposobnosti (jači i dugotrajniji simptomi, smanjene sposobnosti usvajanja pravilnog čitanja i pisanja), djeca koja imaju trajne teškoće u čitanju i pisanju u okviru općenito smanjenih sposobnosti (teško svladavaju čitanje, pisanje, računanje) (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007) Važno je napomenuti kako djeca s disleksijom imaju bolje mentalne sposobnosti od toga kako svoje mišljenje izražavaju riječima. (Galić-Jušić, 2004). Osim toga, djeca s disleksijom mogu imati razvijene sposobnosti u nekim drugim područjima te postizati zavidne rezultate. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007) U povoljnim uvjetima okoline te odgovarajućom terapijom i individualiziranim pristupom u nastavi, disleksija može biti znatno umanjena. Ona predstavlja prepreku školskom napretku, ali ne sprečava stjecanje znanja, čak ni akademski stupanj ukoliko se podvrgne pravilnoj terapiji. Neke osnovne sposobnosti koje imaju svi disleksičari su intuitivnost i oštroumnost, živahna mašta, sposobnost mozga da mijenja i stvara percepcije, svjesnost okruženja, razmišljanje u slikama, višedimenzionalno razmišljanje i opažanje. (Davis, Braun, 2001). Neka obilježja djece s disleksijom su brzo umaranje s obzirom na to da puno više pažnje usmjeravaju na ono što rade, čitanje jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina, teškoće s tablicama, glazbenim simbolima, stranim jezicima, odavanje dojma zaboravljivosti, lijenosti i nekonzentriranosti. Zbog svega toga dijete može razviti lošu sliku o sebi što uzrokuje i blaže oblike poremećaja u ponašanju. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007)

Primjer disleksije i disgrafije, slika 1.

Velim čitati ali neznam dobro čitati no nem
veze radim se i da cu uspijete naučit čitati.

Slika 1. Disleksija i disgrafija, slobodan tekst djevojčice od 12 godina (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007:11)

2.2. Disgrafija

Disgrafija je stabilna nesposobnost ovladavanja vještinom pisanja koja se očituje u mnogobrojnim trajnim i tipičnim pogreškama, pri čemu pogreške nisu povezane s nepoznavanjem pravopisa i trajno su prisutne, bez obzira na dovoljan stupanj intelektualnog i govornog razvoja. (Zrilić, 2011: 171) Disgrafija predstavlja oblik disleksije u kojem se teškoća prepoznaje u rukopisu. (Davis, Braun, 2001). Disgrafija je specifična teškoća u pisanju i predstavlja nesvladavanje vještine pisanja (prema pravopisnim i gramatičkim načelima materinskog jezika), a očituje se pogreškama koje su prisutne bez obzira na normalno stanje osjetila sluha i vida te redovno školovanje. (Rađenović, 2007). Pogreške ne ovise o intelektualnom i govornom razvoju te stupnju školovanja. U velikom je broju slučajeva disgrafija povezana i s disleksijom. Disgrafiju ustanovljuje tim stručnjaka koji uključuje pedagoga, psihologa, logopeda, liječnika, socijalnog radnika te učitelja. Teškoća pisanja može se prepoznati u nepravilnom držanju olovke, nepoštivanju crtovlja, ispuštanju slova i slogova, zamjeni slova te nečitkom rukopisu.

Specifične teškoće povezane s pisanjem najčešće su:

- teškoće u povezivanju fonema s grafemom
- zamjene grafički ili fonetski sličnih slova
- produljeno „zrcalno“ pisanje slova ili brojki
- strukturalne pogreške (umetanje, dodavanje, premještanje)
- izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi
- teškoće u slijedu smjera pisanja

Nespecifične teškoće povezane s pisanjem:

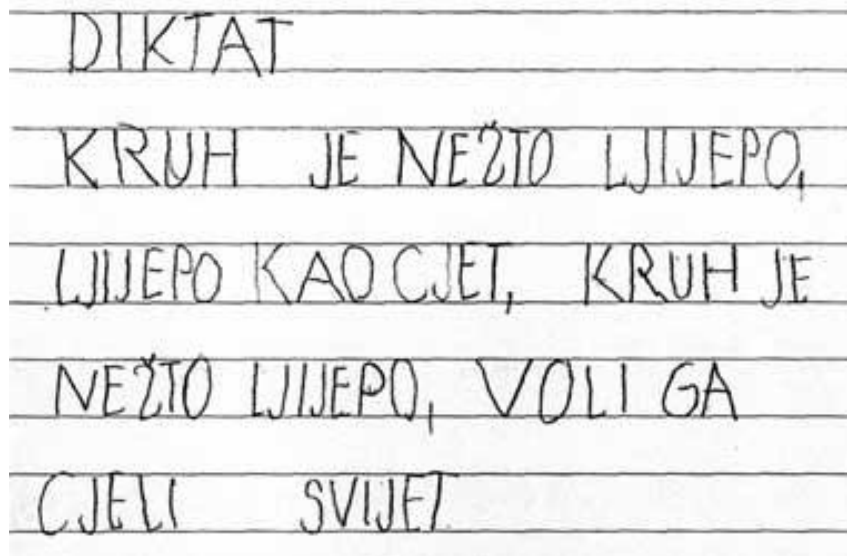
- sporost
- neurednost u radu, slabija čitljivost rukopisa
- teškoće pri uporabi pravopisnih i gramatičkih pravila
- narušen osjećaj za sintaksu

(Hrvatska udruga za disleksiju, 2007:61-62)

Djeca koja imaju disgrafiju pišu nečitljivo, narušavaju međusobnu izdiferenciranost sličnih slova *m, n, b, v, k, l, r, v, a*, o te ne postavljaju dovoljno istaknute i jasne granice riječi i rečenica zbog izostavljanja velikog početnog slova. (Galić-Jušić, 2004).

Smetnje u pisanju dijele se u dvije skupine. Prvu skupinu čine *teškoće u oblikovanju, pravilnosti i organiziranosti slova i rukopisa* koje se pojavljuju kada dijete teško povezuje glas koji čuje s pripadajućim slovom u pisanju, a drugu čine *smetnje u samostalnom sastavljanju teksta*. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007) Različiti oblici disgrafije uzrokovani su djelovanjem skupa uzroka. Prema **uzrocima** postoje *nasljedna disgrafija, teškoće u pisanju* uzrokovane djelovanjem vanjskih nepovoljnih čimbenika na dijete u razvoju te *kombinirani oblik*. Poznavanje uzroka olakšava učitelju u određivanju nastavnih metoda i u traženju stručne pomoći. Prema **stupnju izraženosti** razlikuju se *laka, izražena disgrafija i agrafija* koja označava potpunu nesposobnost pisanja koja je popraćena teškoćama u učenju. Prema **dominantnom sindromu** javljaju se *fonološka (auditivna), jezična, vizualna (optička) i motorička disgrafija*. *Fonološku (auditivnu) disgrafiju* očituju pogreške u pisanju koje su uzrokovane teškoćama u izgovoru, a manifestiraju se na razini slova i sloga, a prepoznaju se miješanjem i zamjenama slova i glasova koji su slični po izgovaranju. U fonološku se disgrafiju ubraja *artikulatorno –akustička disgrafija* kada dijete neispravno izgovara glasove te takve pogreške prenosi u pisanje te *fonemska (akustička) disgrafija* u kojoj dijete ima teškoće u međusobnom slušnom razlikovanju glasova koji se slično izgovaraju i zvuče. (npr. *tavno umj.davno*) *Jezična disgrafija* obuhvaća *disgrafiju jezične analize i sinteze* te *disgramatičnu disgrafiju*. *Disgrafija je jezične analize i sinteze najčešća*. Označava ju neformiranost jezične analize i sinteze na fonemskim, slogovnim, morfološkim i sintaktičkim stupnjevima analize i sinteze. Djeca teško rastavljaju tekst na rečenice, rečenice na riječi, riječi na morfeme, slogove i foneme.(npr. *pas tele boja* umjesto *pastelna boja*) *Disgramatična se disgrafija* očituje na pogreškama na razini rečenice što se naziva disgramatizmom jer se radi o neispravnom povezivanju riječi. (npr. *olujano more*) *Vizualna disgrafija* povezana je s *teškoćama u vizualno-prostornoj percepciji, analizi i sintezi vizualno-prostornih podataka i prostornog razlikovanja*. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007: 71)

Primjer vizualne disgrafije, slika 2.

Slika 2. VIZUALNA DISGRAFIJA, dječak, 7 godina, diktat (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007:72)

Djeca s ovom vrstom disgrafije imaju dobro razvijen usmeni govor, ali se teškoće očituju u upotrebljavanju prostornog i vremenskog značenja. Teško usvajaju pojmove «lijevo-desno». U pisanju se javlja miješanje i deformiranje slova. *Motorička disgrafija* povezana je s *nedostatnom razvijenošću suptilnih motoričkih funkcija, a manifestira se u trajnim i brojnim miješanjima slova prema bliskosti njihova načina pisanja i u nestabilnom, nečitljivom rukopisu.* (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007: 73)

Primjer motoričke disgrafije, slika 3.

Slika 3. MOTORIČKA DISGRAFIJA, dječak, 8 godina, diktat (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007:14)

Djeca sporo pišu, dopisuju elemente slova, dodaju suvišne elemente, zamjenjuju motorički slična slova, rukopis je neravan i neujednačen. Za prepoznavanje disgrafije važno je uočiti stalnost i mnogobrojnost pogrešaka. Pogreške koje se javljaju su *pogreške na razini slova i sloga* u kojima se javlja izostavljanje, premještanje, dodavanje slova, zamjene i miješanja, perservacije (zaglavljivanje na prijašnjem činu) i anticipacije (istrčavanje unaprijed), *pogreške na razini riječi* u kojima se javlja rastavljeno pisanje dijelova iste riječi, sastavljeno pisanje, nepoštivanje granica između riječi te *pogreške na razini rečenice* u kojima se javljaju pogreške povezivanja riječi unutar rečenice te neispravna interpunkcija. Vrlo je važno na vrijeme otkriti disleksiju kako bi se osigurala stručna pomoć. Logoped djetetu osigurava vježbe kojima se ispravljaju teškoće u čitanju, pisanju i razumijevanju, a učiteljima i roditeljima daje upute kako mu pomoći te na koji način vježbati. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007)

2.3. Kako pomoći djeci s disleksijom i disgrafijom?

Već se u predškolsko doba može, kroz ispitivanje glasovne i slogovne analize i sinteze, predvidjeti hoće li dijete imati poteškoće u čitanju i pisanju. Ukoliko dijete ne razlikuje glas od sloga i ne spaja određene glasove u riječ, moguće je predvidjeti disleksiju i disgrafiju već u prvim razredima osnovne škole.⁵

Djeci s teškoćama može se pomoći razvijanjem samostalnog učenja i pokazivanja znanja te osposobljavanjem za vještine praćenja poučavanja u školi i kod kuće. Za spoznajni napredak djeteta važna je vještina slušanja kao dio vještine praćenja poučavanja nastavnika, izrada bilježaka koje podrazumijevaju bitne informacije te povezivanje i usporedba s postojećim znanjem. Vještine samostalnog slušanja obuhvaćaju organiziranje i obrađivanje udžbeničkih tekstova, pisanje slobodnih sastavaka, zapamćivanje itd. Vještine pokazivanja znanja najčešće su usmeni govori i pismena provjera znanja. Ovladavanjem ovih vještina, djeca mogu prevladati svoja ograničenja ili ih se u potpunosti riješiti. Djeci su potrebni spoznajni, motivacijski i emocionalni pomoci kako bi uspjela u vlastitom školovanju. Emocionalne padove može ublažiti dobro poznavanje vlastitih načina učenja i rada, jačih i slabijih strana, sposobnosti i ograničenja, predrasuda i zabluda u vezi s njima te podrška i razumijevanje osoba sa strane. (Galić-Jušić, 2004).

Kako ne postoje dva djeteta s disleksijom s istim simptomima, tako ne postoje ni univerzalni programi pomoći već je program i pristup za svako dijete individualan. Specifični se programi temelje na rezultatima logopedskih procjena, sustavni su, postupni i razvojno primjereni. Jezično-govorni tretman temeljan je i u njega se ugrađuju vježbe za poticanje nerazvijenih vještina i sposobnosti (vidnih, slušnih, grafomotoričkih, pažnje, pamćenja). Dijete s disleksijom ili ono kod kojega postoje naznake da bi moglo postati disleksično u školskoj dobi, najteže uči auditivnim putem. Upravo je iz tog razloga važno osigurati učenje putem svih osjetila i pronaći način koji najbolje odgovara svakom djetetu. Kako je auditivni put učenja najslabiji, valja ga osnaživati odgovarajućim vježbama kojima će jačanje auditivnih sposobnosti biti prezentirano i kroz druge kanale (slikama, bojama, različitim materijalima). Djetetu je važno objašnjavati dio po dio te davati jasne upute uz strukturiranje vremena i prostora. Izuzetno je važno imati vjeru u dobar ishod, pokazati strpljivost u radu, pohvaljivati dijete za postignuća i podizati mu samopouzdanje.⁶

⁵ <http://www.edukacija.hr/tecaj/disleksija-i-disgrafija/1317/>

⁶ <http://www.roda.hr/tekstovi.php?TekstID=6&Tekst2ID=172&Show=1747>

Osobe koje djeci s disleksijom i disgrafijom pružaju veliku pomoć su logopedi, stručnjaci koji rade na prevenciji, otkrivanju, procjeni, dijagnostici, rehabilitaciji i savjetovanju poremećaja jezika, govora i glasa, poremećaje u čitanju i pisanju, poremećaje u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji osoba s posebnim potrebama. Terapija disleksije postupak je kojim se nastoji poboljšati razvoj i vještina čitanja. Ona kreće od riječi i rečenice prema slovu-glasu. Ciljevi terapije su uklanjanje otpora prema čitanju, određivanje vještine dešifriranja, iščitavanje slova i stapanje u riječi i rečenice, unapređivanje jezičnog znanja, svladavanje značenja rečeničnih znakova te je vrlo važno *omogućiti djetetu prelazak s postupka dešifriranja slova na postupak razumijevanja i razmišljanja tijekom čitanja koje će označiti početak pravog čitanja*. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007:103) Pomoć u učenju djeci s disleksijom može se provoditi putem kontingencijskog učenja u kojem dijete s pomagačem raspravlja o pročitanome i kognitivnih mapa koje, raznovrsnim bojama, oblicima i okvirima, olakšavaju pamćenje nekog sadržaja.

Za uspjeh djeteta s teškoćama čitanja i pisanja važna je suradnja pedagoga s učiteljima i roditeljima. Temelj suradnje je povjerenje, međusobno pomaganje, uvažavanje i zajedničko rješavanje obrazovnih i odgojnih problema. Pedagog upućuje učitelja na literaturu koja mu može pomoći u radu s djecom koja imaju disleksiju i disgrafiju jer mu ona omogućava shvaćanje učenikovih mogućnosti i načina rada. Osim toga, literaturom postiže usavršavanje koje mu omogućava uspješnije obavljanje zadaća, stjecanje novih, stručnih znanja te razvijanje sposobnosti. Skupne oblike usavršavanja organizira škola na učiteljskim vijećima gdje pedagog održava stručne teme. Učitelj sudjeluje i na stručnim aktivima učitelja, različitim organiziranim predavanjima te pedagoškim radionicama. (Mijatović, 1999) Pedagog i učitelj izrađuju nastavne programe za individualizirani rad koje predstavljaju roditeljima, a koji su prilagođeni potrebama učenika. (Zrilić, 2011)

2.4. Školski i pedagoški kontekst

Ovladavanje čitanjem i pisanjem predstavlja najvažnije područje obrazovanja. Razvijanjem ljubavi prema čitanju i pisanju vodi se do značajnog uspjeha koji se može ostvariti i različitim aktivnostima i igrama koje potiču interes djeteta za razvijanjem pismenosti. (Moomaw, Hieronymus, 2001)

Vrlo je važno da učitelj, pri ovladavanju vještinama čitanja i pisanja, na vrijeme uoči dijete s disleksijom i/ili disgrafijom. Potrebno je zatražiti pomoć od pedagoga i logopeda, ostvariti dobru suradnju s roditeljima, pokazati razumijevanje za djetetove teškoće, isticati djetetova postignuća u ostalim predmetima, hrabriti ga i pokazati vjeru u njegov uspjeh. Odnos prema učenicima mora biti obostran i povjerljiv te se najbolje postiže dobrom komunikacijom. Dobro je da se učitelj stavi u učenikovu ulogu kako bi bolje shvatio njegove teškoće, prilagodio odgojna sredstva i postupke. Strpljivim, upornim i dosljednim radom može se pomoći djetetu u svladavanju vještina čitanja i pisanja. Učitelj može zatražiti pedagoga da održi pedagoške radionice kojima bi se u razredu gradilo pozitivno ozračje u kojem bi djeca shvatila pojam prava na različitost te osvijestila važnost njihove pomoći i podrške djetetu s teškoćama u čitanju i pisanju. Djetetu s disleksijom i disgrafijom važno je prilagoditi i mjesto sjedenja u razredu. Ukoliko sjedi bliže ploči, učitelj može češće provjeravati njegovu bilježnicu i shvaćenost sadržaja. Korištenjem boja pri pisanju na ploči, igre, kvalitetnim nastavnim i ispitnim listićima i materijalima, pomaže se djetetu u svladavanju čitanja i pisanja. Važno je da učitelji, pedagozi i roditelji shvate neke od specifičnih osobitosti djeteta s disleksijom i /ili disgrafijom. (Bjelica, 2007) Poželjno je da učitelj logopedu kod kojeg dijete ide na terapiju, šalje bilježnice kako bi se reagiralo na djetetove specifične i učestale pogreške. (Posokhova, 2000)

Uspjeh djeteta najviše ovisi o osobama koje s njim rade i o ozračju u kojem se nalazi. Važno je zadovoljiti djetetove potrebe za osjećajem zaštićenosti i sigurnosti, za slobodom, potvrđivanjem vlastite ličnosti, prihvaćanjem, uspješnošću. Osim toga, djetetu se pokazivanjem pažnje i razumijevanja za njegove teškoće, omogućavanjem temeljitije pripreme prije ocjenjivanja, smanjivanjem broja pitanja te pažljivim određivanjem domaće zadaće uvelike može osigurati uspjeh. Pedagog, učitelj, logoped i roditelji zajednički moraju ponuditi one putove koji omogućavaju prevladavanje učenikovih teškoća. (Bjelica, 2007)

Škola, kao pomoć, može ponuditi dopunsku nastavu, rad s logopedom te asistenta u nastavi. Ona osigurava djetetu dostizanje razine znanja predviđenog nastavnim planom i programom što znači da je cilj omogućiti djetetu praćenje nastave u svojoj školskoj skupini i

ravnopravno sudjelovanje u školskom životu, bez obzira na teškoće koje se javljaju. (Muter, Likierman, 2010) Učenicima s disleksijom i disgrafijom suvremena škola omogućuje potpunu integraciju što znači da učenici pohađaju redovite razredne odjele uz individualizirani pristup koji obuhvaća izradu i primjenu programa koje kreira učitelj u suradnji s logopedom i pedagogom. Pedagog pomaže učitelju kao stručnjak koji prati, istražuje i analizira nastavu predlaganjem sadržaja i načina za poboljšanje nastave i rada s djetetom. Kao stručni suradnik prati nove spoznaje i iz područja defektologije te njihovu primjenu u nastavnom i školskom radu. (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006)

2.5. Savjeti roditeljima i učiteljima

Osim stručnjaka, djeci s disleksijom i disgrafijom važna je pomoć i podrška roditelja. Njima se savjetuje da prouče i razumiju problem disleksije te ga objasne djetetu, da pruže osjećaj povjerenja u djetetove sposobnosti, potraže pomoć stručnjaka, surađuju s njim i aktivno se uključe u terapijski proces. Roditelji bi djeci s disleksijom i disgrafijom trebali povremeno čitati naglas, ne opterećivati ga dodatnim zadaćama i vježbanjima, poticati ga na bavljenje različitim aktivnostima kako bi se osjećalo uspješnim.

Kako djeca s disleksijom i disgrafijom imaju određen individualizirani pristup, učiteljima se savjetuje zadavanje lakših zadataka, korištenje različitih sredstava i pomagala, građenje pozitivnog ozračja u razredu, korištenje odgovarajućih načina provjere znanja, pažljivo određivanje količine domaće zadaće, korištenje različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja, jasno obrazlaganje ciljeva ispitivanja i svojih očekivanja. (Hrvatska udruga za disleksiju, 2007) Glavni je cilj individualizirane nastave stvoriti pozitivnu motivaciju za učenje, naučiti učenike učenju i osloboditi potencijalne sposobnosti svakoga pojedinog učenika.

Jedno od temeljnih uporišta rada učitelja jest motivacija za cjeloživotnim učenjem i timskim djelovanjem te kontinuirano i sustavno koncipirano stručno usavršavanje čime će se poboljšati rad koji podrazumijeva identifikaciju djece sa specifičnim teškoćama u učenju te prepoznavanje njihovih osobina. Prilikom planiranja i provedbe odgojno-obrazovnog rada s učenicima s teškoćama u učenju nužno je uključiti učitelje, učenikove vršnjake, stručne suradnike (pedagoga, psihologa, logopeda), ravnatelja, članove obitelji, razne udruge te općenito lokalne zajednice. (Zrilić, 2011) Važna je pretpostavka za kvalitetnu provedbu takvoga odgojno-obrazovnoga procesa u praksi otvoreni školski kurikulum s naglašenom socijalno-komunikativnom komponentom koja će uz afirmiranje pojedinačnih mogućnosti svakoga pojedinog učenika omogućiti i formiranje njihovoga individualnog i socijalnog identiteta. (Previšić, 2007)

U današnje vrijeme, kako ističe Miles, postoje različite tehnike učenja. Koriste se senzorna pomagala, flomasteri, pisanje bilježaka, posteru s važnim informacijama, računala koja omogućavaju osobama s disleksijom pisanje čitkog rada, cd-i koji omogućavaju lakšu dostupnost informacija i ključnih pojmova. Za osobe s disleksijom kod čitanja teksta, Miles predlaže tehniku PPČOP (*Pregledaj-pročitaj naslove i sažetke, Pitaj- što znaš o osnovnoj informaciji, Čitaj-poglavlje, ističući na neki način važne riječi, Odgovaraj na pitanja i zapisuj važne riječi, Ponovi što si naučio*) (Miles, Miles, 2004: 146). Neke aktivnosti i igre za poticanje govorno-jezičnog

razvoja mogu biti prepričavanje doživljaja, mijenjanje završetka poznatih priča, pričanje nove priče prema poznatoj s novim likovima, traženje sličnosti i suprotnosti (bijelo kao..., brzo-polako), traženje riječi koje se slažu (pasti-cvasti) itd. Igre za razvoj slušne pažnje i diskriminacije obuhvaćaju prepoznavanje i imenovanje zvukova, slaganje sličica, geometrijskih likova ili predmeta po zadanom redu. Vizualno-motoričke sposobnosti potiču se aktivnostima kao što su rezanje, lijepljenje i sastavljanje likova od izrezanih dijelova, nizanje kuglica, modeliranje od gline, vezanje čvorova i sl.⁷

⁷ <http://www.hud.hr/w-tekstovi/w-simptomi.html>

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj i problemi istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je dobiti procjenu stručne suradnice logopedinje o specifičnim i nespecifičnim teškoćama čitanja i pisanja koje se javljaju kod učenika kojima su dijagnosticirane disleksija i disgrafija. Isto se tako, kroz kratki intervju od 10 pitanja, težilo doznati vole li učenici ići u školu, kako se osjećaju u njoj, što im je teško, koje predmete vole, tko im pomaže u učenju te kako se osjećaju na vježbama kod stručne suradnice logopedinje. Na osnovi cilja, definirani su sljedeći problemi istraživanja koji obuhvaćaju:

- procjenu stručne suradnice logopedinje o:
 - a) specifičnim teškoćama povezanim s čitanjem
 - b) nespecifičnim teškoćama povezanim s čitanjem
 - c) specifičnim teškoćama povezanim s pisanjem
 - d) nespecifičnim teškoćama povezanim s pisanjem
- intervju s učenicima
- rezultate prikazane na individualnoj i skupnoj razini

Zavisne su varijable u istraživanju specifične i nespecifične teškoće povezane s čitanjem i pisanjem te odgovori na pitanja iz intervjuja, a nezavisne spol i razred. Zbog individualiziranog pristupa pojedinim teškoćama, hipoteza se ne će jasno isticati već će se pratiti trend najučestalijih poteškoća.

3.2. Uzorak

Uzorak na kojem je izvršeno ispitivanje činilo je 10 učenika od 1. do 8. razreda Osnovne škole Grgura Karlovcana iz Đurđevca i Osnovne škole prof. Franje Viktora Šignjara iz Virja kojima je dijagnosticirana disleksija i disgrafija. Prema odabiru dviju stručnih suradnica logopedinja u Tablici 1. nalazi se prikaz ispitanika podijeljenih prema spolu i razredu.

Tablica 1. Prikaz ispitanika prema spolu i razredu

RAZRED	MUŠKO	ŽENSKO	UKUPNO
1.	-	1	1
2.	1	1	2
3.	-	1	1
4.	1	1	2
5.	-	1	1
6.	-	1	1
7.	1	-	1
8.	1	-	1
Ukupno 1.-8.	4	6	10

3.3. Instrument

Instrumenti koji su se koristili su intervju koji je konstruiran za potrebe ovog istraživanja kojim se željela doznati perspektiva učenika i obrazac - upitnik za stručnog suradnika – logopeda koji se sastojao od četiri kategorije koje su sadržale sveukupno 30 tvrdnji. Intervju služi namjernom i planiranom izazivanju verbalnih odgovora osobe s kojom se razgovara kako bi se time došlo do novih spoznaja. Njime se ostvaruje pouzdani uvid u osobne osjećaje i razmišljanja te prilagođavanje ispitanicima. (Mužić, 1977) Ispitanici su u ovome slučaju bili učenici od 1. do 8. razreda dviju osnovnih škola kojima je dijagnosticirana disleksija i disgrafija. Koristio se vezani intervju koji se sastojao od 10 pitanja koja su bila vezana uz djetetove osjećaje u školi i na vježbama kod stručne suradnice logopedinje, izvannastavne aktivnosti, slobodno vrijeme, najdraže i najteže predmete. Intervju je prema vrsti bio individualan jer su se ispitanici zasebno

ispitivali. (Mužić, 1999) Ispitanicima je objašnjen razlog ispitivanja, obećana anonimnost te je time stvoreno i povoljno ozračje ispitivanja. Kao dio intervjuiranja napravljen je protokol koji je služio kao izvor podataka koji su se dobili intervjuom, a koji su obrađeni i prikazani u ovome radu. On se sastojao od imena i prezimena ispitivača, oznake za ispitanika, mjesta i vremena ispitivanja te 10 pitanja kojima je bio određen tijek razgovora. Odgovori ispitanika bilježeni su te naknadno obrađeni. Obrazac koji se koristio bio je upitnik za stručnog suradnika logopeda koji se sastojao od četiri kategorije i to specifičnih i nespecifičnih teškoća čitanja te specifičnih i nespecifičnih teškoća pisanja te 30 tvrdnji koje su obuhvaćale teškoće koje se javljaju kod djece s disleksijom i disgrafijom. Specifične teškoće čitanja obuhvaćale su 14 tvrdnji, nespecifične teškoće čitanja 5 tvrdnji, specifične teškoće pisanja 6 tvrdnji te nespecifične teškoće pisanja 5 tvrdnji. Stručne suradnice logopedinje ispunile su obrazac označavajući za svakog pojedinog ispitanika teškoće koje se kod njega javljaju.

3.4. Postupci prikupljanja podataka

Istraživanje je bilo kvantitativno jer je bilo usmjereno na ponovljive i provjerljive podatke i rezultate, empirijsko jer se temeljilo na prikupljanju i tumačenju podataka iz stvarnosti, transverzalno jer su se pojave istraživale u određenom trenutku i primjenjeno jer su se problemi i situacije iz stvarnosti planirano i sustavno proučavale te će rezultati istraživanja biti primjenjivi u odgojno-obrazovnoj praksi. (Bognar, Matijević, 1993) Istraživanje je bilo usmjereno na istraživanje sadašnjosti. Postupci, kojima su se prikupljali podaci, bili su postupci procjenjivanja i prosuđivanja⁸ koji je ispunjavala logopedinja te postupak intervjuiranja desetero učenika s disleksijom i disgrafijom, koji je sadržavao 10 pitanja.⁹ Kao uzorak, namjernim odabirom, izabrano je 10 učenika s disleksijom i disgrafijom od 1. do 8. razreda Osnovne škole Grgura Karlovcana iz Đurđevca i Osnovne škole prof. Franje Viktora Šignjara iz Virja te stručne suradnice logopedinje koje s njima rade terapiju disleksije i disgrafije. Istraživanje je provedeno od 8.5.2012. do 14.5.2012. godine, nakon čega su podaci statistički obrađeni. Tijekom istraživačkog procesa poštivao se etički kodeks te su podaci o ispitanicima anonimni i povjerljivi.

⁸ Vidi Prilog 1.

⁹ Vidi Prilog 2.

4. REZULTATI I RASPRAVA

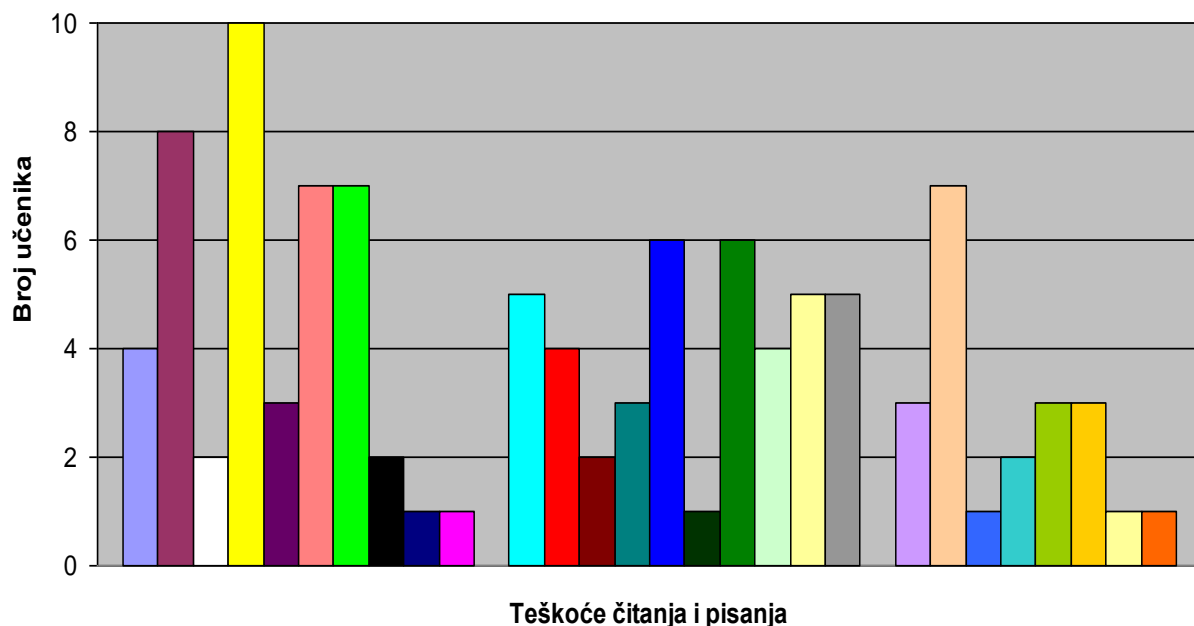
Ispunjavanjem obrasca o specifičnim i nespecifičnim teškoćama čitanja i pisanja koji su ispunjavale stručne suradnice logopedinje, dobiveni su rezultati koji prikazuju teškoće svakog ispitanika. U obradi su rezultati prikazani na individualnoj razini uz intervju na koji su odgovarali učenici te prikaz i objašnjenje vježbi koje s njima provode stručne suradnice logopedinje u ispravljanju njihovih teškoća čitanja i pisanja. Na skupnoj su razini rezultati prikazani u grafu te komentarima koji slijede.

4.1. Skupni prikaz rezultata

U istraživanju je sudjelovalo 10 učenika od 1. do 8. razreda osnovne škole. Od toga je jedna učenica 1. razreda, dvoje učenika iz 2. razreda, jedna učenica iz 3. razreda, dvoje učenika iz 4. razreda, jedna učenica iz 5. razreda, jedna učenica iz 6., jedan učenik iz 7. te jedan iz 8. razreda. U istraživanju su sudjelovala 4 dječaka i 6 djevojčica.

Postupkom procjenjivanja i prosuđivanja, stručne su suradnice logopedinje, dale svoju procjenu o specifičnim i nespecifičnim teškoćama čitanja i pisanja koje se javljaju kod učenika kojima su dijagnosticirane disleksija i disgrafija. Rezultati su prikazani u Grafu 1.

Specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja

Teškoće u povezivanju grafema s fonemom	Teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi
Strukturalne pogreške-premještanje ili umetanje	Zamjene grafički sličnih slova
Zamjene fonetski sličnih slova	Zamjene slogova
Zamjene riječi-pogađanje	Izostavljanje slova i slogova
Ponavljjanje dijelova riječi	Teškoće u praćenju slovnog ili brojčanog niza
Teškoće u slijedu smjera čitanja	Vraćanje na već pročitani redak
Izostavljanje riječi i cijelih redaka	Čitanje jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina
Slabo razumijevanje pročitanooga	Čitanje napamet i po prilici
Nejasna i površna artikulacija	Sporost, različite blokade i stanke
Poremećen ritam i izražajnost čitanja	Teškoće u povezivanju fonema s grafemom
Zamjene grafički ili fonetski sličnih slova	Produljeno "zrcalno" pisanje slova ili brojki
Strukturalne pogreške (umetanje, dodavanje, premještanje)	Izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi
Teškoće u slijedu smjera pisanja	Sporost
Neurednost u radu	Slabija čitljivost rukopisa
Teškoće pri uporabi pravopisnih i gramatičkih pravila	Narušen osjećaj za sintaksu

Graf 1. *Specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja*

U skupnoj obradi podataka pokazalo se kako najviše učenika, njih 10, ima specifične teškoće s čitanjem te zamjenu grafički sličnih slova (*b-d, b-p, m-n, n-u, a-e, s-z, š-ž*). Njih osam ima teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, po sedmero učenika zamjenjuje slogove (*on-no, ej-je, mi-im*), zamjenjuje riječi ili pogađa (*mračni-mačka*) te izostavlja slova, dijelove riječi ili

riječi. Šestero učenika čita napamet i po prilici, u čitanju im se očituje sporost, različite blokade i stanke. Petero učenika vraća se na već pročitani redak, ima teškoću u povezivanju fonema s grafemom te zamjenu grafički ili fonetski sličnih slova. Četvero učenika ima teškoću u povezivanju grafema s fonemom, izostavlja riječi i cijele retke te ima poremećen ritam i izražajnost čitanja. Po troje učenika zamjenjuje fonetski slična slova (*d-t, g-k, b-p, z-s*), slabo razumije pročitano, ima strukturalne pogreške kod pisanja (umetanje, dodavanje, premještanje), slabiju čitljivost rukopisa te neurednost u radu. Dvoje učenika ima strukturalne pogreške u čitanju (premještanje ili umetanje), izostavlja slova i slogove (*brada-barada*), čita jednu riječ na nekoliko pogrešnih načina te je sporo u pisanju. Po jedan učenik ponavlja dijelove riječi (*nasmijanini*), ima teškoće u praćenju slovnog ili broječnog niza (*slon-soln*), kod čitanja ima nejasnu i površnu artikulaciju, teškoće u slijedu smjera pisanja, teškoće pri uporabi pravopisnih i gramatičkih pravila te narušen osjećaj za sintaksu. Niti jedan učenik nema teškoće u slijedu smjera čitanja (gore-dolje, lijevo-desno) te produljeno „zrcalno“ pisanje slova ili brojki.

U ispravljanju učenikovih teškoća čitanja i pisanja važni su roditelji, učitelji, stručni suradnici, ali i vršnjaci. Sustavni rad s djetetom koje ima probleme s čitanjem i pisanjem može dovesti do uspjeha čak i nakon jednog polugodišta. (Čudina-Obradović, 2003) Vrlo je važno poštivati, uz načelo individualizacije, i načelo primjerenosti u kojem učitelj mora dobro poznavati svojeg učenika te mu s obzirom na njegov razvoj, dob i teškoće prilagođavati cjeloukupni sadržaj, radne zadatke i zahtjeve. Učitelj i pedagog kod vršnjaka razvijaju pozitivne osobine koje im omogućuju prihvaćanje različitosti i međusobno uvažavanje te pomoć. (Vukasović, 1994)

Osim učitelja, za djetetovu čitalačku motivaciju, vrlo su važni i roditelji. Njihov individualni rad s djetetom obuhvaća djetetovo čitanje naglas, zajedničko čitanje, čitanje roditelju, pričanje priča, organiziranje ugodnog kutka za čitanje, surađivanje s učiteljem, prihvaćanje razlike među djecom, poticanje djeteta na pisanje dnevnika, čestitaka, čitanje recepata za vrijeme kuhanja kako bi se djetetu pokazala važnost čitanja, posjećivanje knjižnice te odabir slikovnica po djetetovu ukusu. Vrlo je važno da roditelji provjeravaju glasovnu osviještenost djeteta te njegovo razumijevanje pročitano. Za takvu se provjeru mogu koristiti igre s glasovnom raščlambom i spajanjem glasova, traženjem prvog i posljednjeg glasa u riječi, stvaranjem rime i sl. Roditelji i učitelji na različite načine mogu provjeriti razumije li dijete pročitani tekst. Razumijevanje se može pokazati crtežom radnje, likova ili detalja, izmišljanjem vlastitog naslova tekstu koji ga nema i dr. Čitanje s djetetom obuhvaća svakodnevni rad od 20-30 minuta koji mora biti usmjeren na vještine u kojima dijete pokazuje poteškoće, na poznavanje slova, glasovnu osviještenost, razvijanje razumijevanja cjeline i smisla teksta. (Čudina-

Obradović, 2003) Kod vježbi pisanja vrlo je važan način sjedenja, držanje olovke te položaj papira. Rukopis može varirati te se pravilnom i redovitom vježbom može ispraviti i uvježbati. Roditelji mogu i od učitelja tražiti neke korisne materijale kako bi s djecom radili kod kuće te ujedno pratili rad u školi. (Muter, Likierman, 2010) Pri radu s djetetom važno je ozračje topline, bliskosti i ljubavi jer se time omogućuje vjera u djetetov napredak i uspjeh. (Čudina-Obradović, 2003)

4.2. Pojedinačni prikaz rezultata

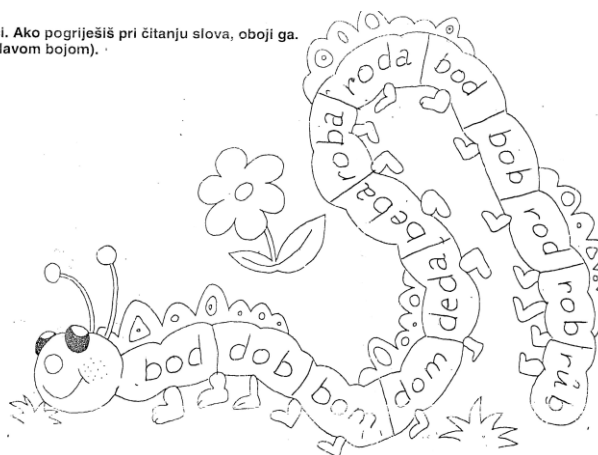
Nakon skupnih rezultata i rasprave u ovom se poglavlju daje prikaz na individualnoj razini koji obuhvaća specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja kod svakog ispitanika, intervju s ispitanicima te primjer terapije koju stručne suradnice logopedinje, s obzirom na teškoće, provode s učenicima.

Ispitanica 1, učenica je 3. razreda koja ima *specifične teškoće povezane s čitanjem* i to zamjenu grafički sličnih slova, zamjenu slogova i zamjenu riječi-pogađanje, *nespecifične teškoće povezane s čitanjem* koje se očituju u sporosti, različitim blokadama i stankama, *specifične teškoće povezane s pisanjem* u koje spadaju teškoće u povezivanju fonema s grafemom te izostavljanje slova, dijelova riječi i riječi te nijednu *nespecifičnu teškoću povezanu s pisanjem*.

Ispitanica 1 zamjenu grafički sličnih slova vježba na nastavnim listićima prema primjeru 1 koje joj priprema logopedinja u kojima slova *b* i *d* mora obojati različitim bojama.

Primjer 1

Pročitaj riječi u gusjenici. Ako pogriješiš pri čitanju slova, oboji ga.
(b-crvenom bojom, i d-plavom bojom).

Na jednostavnim tekstovima, prema primjeru 2, prilagođenima njezinom uzrastu, ispitanica 1 vježba otklanjanje sporosti, različitih blokadi i stanki u čitanju. U tekstu se mogu naći i slova *b* i *d* s kojima učenica ima teškoće što joj ujedno služi za razvijanje svijesti o njihovoj različitosti.

Primjer 2

Ivo i Ana idu na more

Ivo i Ana odu na more.
Ana uđe u brod. Ivo uđe u podmornicu.
Brod je plovio. Brod je još plovio. Brod je zemlju oplodio.
Brod je jurio. Brod je trubio. Bilo je veselo. Bilo je super.
Bilo je dosta.
Ana se zaželjela čitanke.
Podmornica je ronila. Podmornica je još ronila.
Podmornica je izronila. Podmornica je zaronila.
Podmornica je sva mora preronila. Bilo je veselo. Bilo je super.
Bilo je dosta.
Ivo se zaželio čitanke.
Ivo i Ana vrate se u čitanku. Tamo Ivo i Ana idu u šetnju.

(Čudina –Obradović, 2003: 194)

Teškoće u povezivanju fonema s grafemom te izostavljanje slova, dijelova riječi i riječi ispitanica 1 vježba na nastavnim listićima u kojima slovo povezuje sa slikom, odnosno pojmom koji počinje tim slovom te na primjeru 3 u kojem ispisanje što više riječi koje započinju istim slovom.

Primjer 3

3. Napiši nekoliko riječi koje počinju zadanim slovom:

- A *auto*, _____
B *brod*, _____
C *cikla*, _____
Č *čovjek*, _____
Ć *ćup*, _____
D *dijete*, _____

Ispitanica je 1, na pitanja iz intervjua, odgovorila kako voli ići u školu, navela je likovnu i glazbenu kulturu kao predmete koje voli, a njemački jezik kao onaj koji ne voli. Učenici je u školi teško čitanje dugih tekstova, ali se unatoč tome u školi osjeća lijepo i sretno. U učenju joj

najviše pomažu majka i baka. Ispitanica 1 voli ići na vježbe logopedinji gdje se osjeća zanimljivo. Bavi se ritmikom, a u slobodno vrijeme crta.

Ispitanica 2, učenica je 5. razreda. Kod nje se javljaju *specifične teškoće čitanja* i to teškoće u povezivanju glasova i slogova riječi, zamjene grafički sličnih slova, zamjene slogova, zamjene riječi-pogađanje, izostavljanje slova i slogova, teškoće u praćenju slovnog ili brojčanog niza i vraćanje na već pročitani redak. Od *nespecifičnih teškoća čitanja* učenica ima čitanje napamet i po prilici te poremećen ritam i izražajnost čitanja. *Specifične teškoće povezane s pisanjem* kod ove se učenice očituju u teškoćama povezivanja fonema s grafemom i strukturalnim pogreškama (umetanjem, dodavanjem i premještanjem) dok se *nespecifične* mogu vidjeti u sporosti i slabijoj čitljivosti rukopisa.

Ispitanica 2 teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi vježba na primjeru 4 tako što ispremiješšan redosljed riječi spaja u pravilnu rečenicu. Ovom vježbom, učenica ujedno vježba i čitanje i pisanje.

Primjer 4

Pravilno poredaj riječi u rečenici:

voli Josip slikati.

je livadi. na Cvijet

Zamjene grafički sličnih slova učenica vježba na primjeru 5 u kojem nadopunjava slova *b* i *d* na pripadajuća mjesta, a zamjene slogova, zamjene riječi-pogađanje, izostavljanje slova i slogova, teškoće u praćenju slovnog ili brojčanog niza i vraćanje na već pročitani redak vježba na tekstovima koje joj priprema logopedinja koji su primjereni njezinim teškoćama i dobi.

Primjer 5

Nadopuni riječ slovom b ili d

_al _ara so_a
ri_a _luza _rašno
_ol _ara ro_a
ši_a goz_a _uša
azen zi o_uća
o_jeća sa_a _oja
vo_a Na_a zu_i

Ispitanica 2 ne voli ići u školu. Najviše voli tjelesno zdravstvenu kulturu, a najmanje njemački jezik i povijest. U školi joj je teško čitanje i razumijevanje teksta, no ipak se ondje osjeća dobro. U učenju joj najviše pomaže majka. Voli ići na vježbe logopedinji te se tamo osjeća odlično. Članica je vatrogasnog društva, a u slobodno se vrijeme igra.

Ispitanica 3, učenica je 6. razreda kod koje se javljaju *specifične teškoće čitanja* u povezivanju grafema s fonemom, zamjena grafički sličnih slova, vraćanje na već pročitani redak te izostavljanje riječi i cijelih redaka. Kod Ispitanice se 3 ne javljaju *nespecifične teškoće povezane s čitanjem*. Od *specifičnih teškoća povezanih s pisanjem* kod učenice 6. razreda javljaju se zamjene grafički ili fonetski sličnih slova, izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi te teškoće u slijedu smjera pisanja. Učenica nema nijednu *nespecifičnu teškoću povezanu s pisanjem*.

Ispitanica 3 zamjenu grafički sličnih slova vježba na primjeru 6 u kojem mora napisanim riječima dopisati odgovarajuće slovo te crvenom bojom obojati slovo *b*, a plavom bojom slovo *d*.

Primjer 6

Zadatak - Poveži crtom riječ i slovo
- Oboji slovo b crvenom, a slovo d plavom bojom.
- Napisanim riječima dopiši odgovarajuće slovo

ja_uka				
ri_a	b d	b p	b p	b p
-ismo				
ko_asica				
visi_a_a	b d	b p	b d	b d
_uba mara				
_u_anj				
ža_a				
ci_ele	b p	b p	b d	b d
_alon				
_oje				
zu_				
_icikl	b p	b p	b d	b d
re_				

Povezivanje grafema s fonemom, vraćanje na već pročitani redak te izostavljanje riječi i cijelih redaka vježba na primjeru 7, tj. na tekstovima koje joj priprema logopedinja.

Primjer 7

MRAK

Šime je sam u sobi. Vani je mrak. Šime je velik i ne boji se.

Ali, što je to? Nešto šuška. Kakav je to šum?

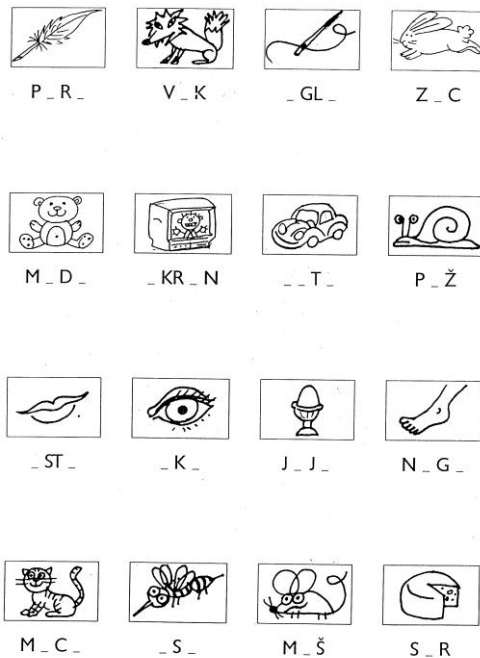
Da nije miš pod krevetom? Ne, ne nije to miš. Šime se dosjeti.

To vjetar šumi vani u travi. Još nije prestao. Šime sluša.

Ništa se ne boji.

Zamjene grafički ili fonetski sličnih slova, izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi te teškoće u slijedu smjera pisanja ispitanica 3 vježba na primjeru 8 koji joj priprema logopedinja, a smjer pisanja joj olakšava i podebljanim crtama u bilježnici kako bi se učenica zadržavala unutar njih prilikom ispisivanja zadanih riječi.

Primjer 8

Ispitanica je 3 navela kako i voli i ne voli ići u školu. Od predmeta najviše voli tjelesno zdravstvenu kulturu i likovnu kulturu, a ne voli njemački jezik. U školi joj je teško čitanje, razumijevanje teksta i zaključivanje. Na pitanje kako se osjeća u školi odgovorila je dobro. U učenju joj najviše pomažu majka i prijatelji. Voli ići na vježbe logopedinji jer se tamo osjeća odlično. Članica je vatrogasnog društva, a u slobodno se vrijeme igra na računalo.

Ispitanik 4, učenik je 7. razreda. Kod njega se javljaju *specifične teškoće povezane s čitanjem* i to u povezivanju glasova i slogova u riječi, zamjeni grafički sličnih slova, zamjeni slogova, vraćanju na već pročitani redak, izostavljanju riječi i cijelih redaka, *nespecifične teškoće čitanja* od kojih su prisutne sporost, različite blokade i stanke te poremećen ritam i izražajnost čitanja. Od *specifičnih teškoća pisanja* kod Ispitanika se 4 javljaju zamjene grafički ili fonetski sličnih slova, izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi. Kod učenika se ne javljaju *nespecifične teškoće povezane s pisanjem*.

Ispitanik 4 povezivanje glasova i slogova u riječi, zamjenu grafički sličnih slova, zamjenu slogova, vraćanje na već pročitani redak, izostavljanje riječi i cijelih redaka, sporost, različite blokade i stanke te poremećen ritam i izražajnost čitanja vježba na tekstovima iz različitih predmeta. Budući da se radi o višem razredu osnovne škole, logopedinja s njim čita

tekstove iz povijesti, zemljopisa i hrvatskoga koje su radili u školi kako bi lakše shvatio i naučio gradivo te ujedno prevladao svoje teškoće čitanja. Pisanje vježbaju pisanjem domaće zadaće te tako ujedno ispravljaju zamjene grafički ili fonetski sličnih slova, izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi.

Ispitanik je 4 odgovorio kako voli ići u školu te voli matematiku, a ne voli glazbenu kulturu. U školi mu je teško čitanje te razumijevanje pročitano, a u njoj se osjeća ugodno. Najviše mu pomaže majka, a voli ići i na vježbe gdje se također osjeća ugodno. Član je vatrogasnog društva, a u slobodno se vrijeme druži s prijateljima i igra nogomet.

Ispitanik 5, učenik je 8. razreda koji od *specifičnih teškoća povezanih s čitanjem* ima teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, strukturalne pogreške-premještanje ili umetanje, zamjene grafički sličnih slova, zamjene slogova, zamjene riječi-pogađanje, izostavljanje slova i slogova te izostavljanje riječi i cijelih redaka. Od *nespecifičnih teškoća čitanja* kod učenika se javljaju slabo razumijevanje pročitano, te čitanje napamet i po prilici. Od *specifičnih teškoća pisanja* učenik ima strukturalne pogreške (umetanje, dodavanje, premještanje), izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi, a od *nespecifičnih teškoća* očituje se neurednost u radu.

Ispitanik 5 s logopedinjom vježba, budući da se radi o višem razredu osnovne škole, na tekstovima iz fizike, zemljopisa, povijesti i hrvatskoga, prevladavanje teškoća u povezivanju glasova i slogova u riječi, strukturalne pogreške-premještanje ili umetanje, zamjene grafički sličnih slova, zamjene slogova, zamjene riječi-pogađanje, izostavljanje slova i slogova te izostavljanje riječi i cijelih redaka, slabo razumijevanje pročitano, te čitanje napamet i po prilici, strukturalne pogreške (umetanje, dodavanje, premještanje), izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi. Pisanjem domaće zadaće i prepisivanjem gradiva sa sata vježbaju ispravljanje neurednosti u radu.

Ispitanik 5 ne voli ići u školu i ne voli tjelesno zdravstvenu kulturu, ali voli glazbenu kulturu. U školi mu je najteže učenje i čitanje, ali se unatoč odgovoru da ne voli ići u školu, u njoj osjeća dobro. U učenju mu najviše pomaže majka. Voli ići na vježbe jer se tamo osjeća dobro. Ne bavi se izvannastavnim aktivnostima, a u slobodno vrijeme pomaže roditeljima u poljoprivrednim poslovima.

Ispitanica 6, učenica je 2. razreda. Od *specifičnih teškoća povezanih s čitanjem* ima teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, zamjene grafički sličnih slova, zamjene slogova, zamjene riječi-pogađanje, ponavljanje dijelova riječi, vraćanje na već pročitani redak. *Nespecifične teškoće povezane s čitanjem* očituju se u tome što učenica čita napamet i po prilici, karakteriziraju je sporost i različite blokade i stanke te poremećen ritam i izražajnost čitanja. Od *specifičnih teškoća pisanja* ima teškoće u povezivanju fonema s grafemom te izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi. Ispitanica 6 nema nijednu *nespecifičnu teškoću povezanu s pisanjem*.

Ispitanica 6 teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, zamjene grafički sličnih slova, zamjene slogova, zamjene riječi-pogađanje, ponavljanje dijelova riječi, vraćanje na već pročitani redak vježba na tekstovima te na primjeru 9 u kojem slova *b* i *d* boja crvenom i plavom bojom te ispisuje riječi iz teksta koje u sebi sadrže slova *b* i *d*. Logopedinja joj za vrijeme čitanja bijelim papirom pokriva pročitane dijelove teksta kako se ne bi vraćala na početak i kako ne bi ponavljala dijelove riječi.

Primjer 9

Zadatak: -Oboji slovo b crvenom, a slovo d plavom bojom.
- Ispiši sve riječi sa slovom b i d.

Čitanje napamet i po prilici, sporst i različite blokade i stanke te poremećen ritam i izražajnost čitanja vježbaju na različitim, prilagođenim tekstovima. Budući da se radi o učenicima 2. razreda tekst je vrlo jednostavan i kratak što se vidi u primjeru 10.

Primjer 10

LUKA I MARKO NA POTOKU

Luka i Marko su u šumi.

Nose i loptu.

Marko: „Evo potoka!“

Potok veselo pjeva. Kapi se sjaje na suncu.

Luka: „Kako je tu lijepo!“

Marko: „Joj, moja lopta! Pala je u potok!“

Luka: „Pusti je! Neka putuje!“

Teškoće u povezivanju fonema s grafemom te izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi učenika vježba na primjerima 11 i 12 na kojima upisuje početno slovo ili slova koja nedostaju.

Primjer 11

Imenuj sličice, odredi prvi glas i u kvadratiće upiši početno slovo riječi.

1. Turtle:

2. Pineapple:

3. Test tube:

4. Horse:

5. Lips:

(Mesec, 2004:25)

Primjer 12

Dopuni slova koja nedostaju.

	_ I Š
	_ A L
	P _ S
	J _ Ž
	K _ P _
	B R _ D

(Mesec, 2004:47)

Ispitanica je 6 navela kako voli ići u školu te voli tjelesno zdravstvenu kulturu. Ne voli hrvatski jezik, a zbog toga joj je on, uz matematiku, težak jer kaže kako joj u ispitu iz hrvatskog jezika znaju biti „čudne“ riječi. U školi se osjeća dobro, a kod kuće joj pomaže majka. Voli ići na vježbe te se tamo osjeća super. Ne bavi se izvannastavnim aktivnostima, a u slobodno se vrijeme igra i vozi biciklom.

Ispitanik 7, učenik je 2. razreda. Ima *specifične teškoće povezane s čitanjem* u povezivanju grafema s fonemom, u povezivanju glasova i slogova u riječi, zamjeni grafički sličnih slova, zamjeni fonetski sličnih slova, zamjeni slogova, zamjeni riječi-pogađanju, čitanju jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina. Od *nespecifičnih teškoća čitanja* javljaju se čitanje napamet i po prilici, nejasno i površno artikuliranje te sporost uz različite blokade i stanke. Od *specifičnih teškoća pisanja* učenik ima teškoće u povezivanju fonema s grafemom te izostavlja slova, dijelove riječi i riječi. Ispitanik 7 nema *nespecifične teškoće povezane s pisanjem*.

Ispitanik 7 teškoće povezivanja grafema s fonemom, povezivanje glasova i slogova u riječi, zamjenu grafički sličnih slova ispravlja na primjeru 13 u kojem mora naglas pročitati tekst, obojati crvenom bojom slovo *b*, a plavom slovo *d* te crtežom prikazati razumijevanje pročitano.

Primjer 13

b	d	p	b d
blista	dan	popio	budi

Jutro na livadi

Svanuo je dan. Livada se budi. Rosa blista na travi.
 Leptir leti oko stabla. Spustio se na list. Pije rosu.
 Popio je dosta. Od rose je postao jak. Sad opet leti.
 Visoko, visoko.

Zamjenu fonetski sličnih slova, zamjenu slogova, zamjenu riječi-pogađanje vježba na primjeru 14 u kojem ispremiješane slike povezuje s njihovim nazivom-riječi.

Primjer 14

Čitanje jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina, čitanje napamet i po prilici, nejasno i površno artikuliranje te sporost uz različite blokade i stanke vježba na različitim tekstovima koje mu priprema logopedinja. Povezivanje fonema s grafemom te izostavljanje slova, dijelova riječi i riječi učenik ispravlja zadacima na primjeru 15 u kojem mora napisati kratki sastavak koristeći zadane riječi.

Primjer 15

Napiši sastav o ovoj priči.

Koristi sljedeće riječi: - Boris

- budilica

- banana

- boja

- bojati

- Dora

- pas Bobi

Ispitanik 7, osim škole, voli i tjelesno zdravstvenu kulturu. Nema predmet koji ne voli, ali mu je težak hrvatski jezik. U školi se osjeća super, a u učenju mu najviše pomaže majka. Učenik voli ići na vježbe logopedinji te se tamo osjeća dobro. Bavi se nogometom, a u slobodno se vrijeme igra.

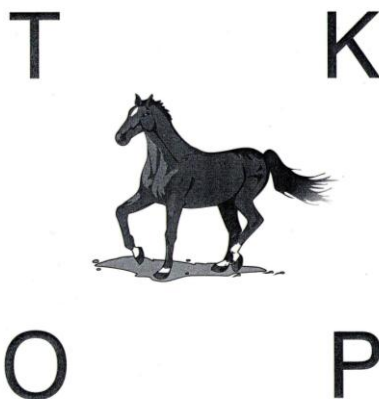
Ispitanica 8, učenica je 4. razreda. Od *specifičnih teškoća čitanja* ima teškoće u povezivanju grafema s fonemom, teškoće u povezivanju glasova i slogova riječi, zamjenu grafički sličnih slova, zamjenu fonetski sličnih slova, zamjenu riječi-pogađanje, vraćanje na već pročitani redak. *Nespecifične teškoće čitanja* kod Ispitanice 8 očituju se u čitanju napamet i po prilici, sporosti, različitim blokadama i stankama te poremećenom ritmu i izražajnosti čitanja. *Specifična teškoća pisanja* koja se javlja kod ove učenice jest zamjena grafički ili fonetski sličnih slova, a *nespecifična* sporost.

Ispitanica 8 teškoće u povezivanju grafema s fonemom, teškoće u povezivanju glasova i slogova riječi, zamjenu grafički sličnih slova, zamjenu fonetski sličnih slova, zamjenu riječi-pogađanje te vraćanje na već pročitani redak vježba na primjerima sličnima primjerima 13 i 14, kao i prethodni ispitanik, samo što su tekstovi, budući da se ovdje radi o učenici 4. razreda, nešto

opširniji. Čitanje napamet i po prilici, sporost, različite blokade i stanke te poremećen ritam i izražajnost čitanja, zamjenu grafički ili fonetski sličnih slova vježba na različitim tekstovima koje joj priprema logopedinja te nastavnim listićima (Primjer 16 i 17) u kojima mora prepoznati početno slovo ili početni ili posljednji slog u riječi te ga upisati ili zaokružiti.

Primjer 16

U SREDINI JE SLIKA KONJA.
ZAKRUŽI SLOVO KOJIM ZAPOČINJE RIJEČ KONJ!

Primjer 17

Imenuj sličice. Odredi koje riječi počinju slogom PA. Zaokruži odgovarajuće sličice.

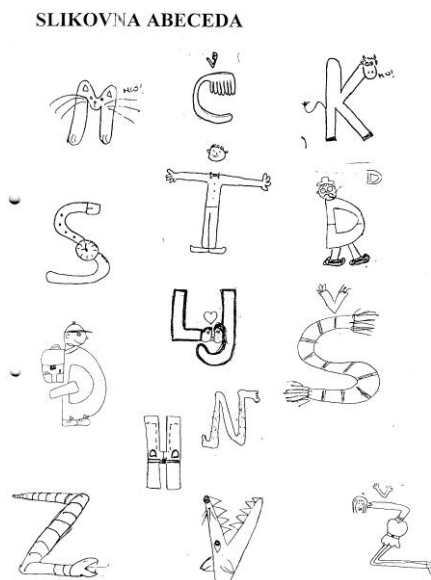
(Mesec, 2004:17)

Ispitanica 8 voli ići u školu, a najdraži predmet joj je likovna kultura. Nema predmet koji ne voli, a u školi su joj teški hrvatski jezik, matematika te čitanje. Učenica se super osjeća u školi, a u učenju joj najviše pomažu prijateljice. Voli ići na vježbe te se tamo osjeća super. Ne bavi se izvannastavnim aktivnostima, a u slobodno se vrijeme rola i šeta sa psima.

Ispitanica 9, učenica je 1. razreda koja od *specifičnih teškoća čitanja* ima teškoće u povezivanju grafema s fonemom, teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, zamjenu grafički sličnih slova te zamjenu slogova. *Nespecifična teškoća čitanja* očituje se u slabom razumijevanju pročitanoa, *specifična teškoća pisanja* u povezivanju fonema s grafemom, a *nespecifična teškoća pisanja* u neurednosti u radu i slabijoj čitljivosti rukopisa.

Ispitanica 9 teškoće u povezivanju grafema s fonemom, teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, zamjenu grafički sličnih slova te zamjenu slogova vježba s logopedinjom na različitim, prilagođenim tekstovima i nastavnim listićima. Budući da se radi o učenici 1. razreda osnovne škole, još uvijek vježbaju slova prema primjeru 18 u kojem slova povezuje sa slikom, odnosno nekim pojmom koji započinje tim slovom. Slabo razumijevanje pročitanoa vježbaju čitanjem dviju ili tri jednostavnih rečenica koje priprema logopedinja.

Primjer 18

Povezivanje fonema s grafemom, neurednost u radu i slabiju čitljivost rukopisa vježbaju ispisivanjem različitih oblika, slova i slogova u bilježnicu za vježbu.

Ispitanica 9 voli ići u školu i tjelesno zdravstvenu kulturu, ne voli matematiku, a težak joj je hrvatski jezik. U školi se osjeća dobro, a najviše joj pomažu učiteljica i roditelji. Učenica voli ići na vježbe logopedinji gdje se osjeća dobro. Ne bavi se izvannastavnim aktivnostima, a u slobodno vrijeme se igra i skače na vijači.

Ispitanik 10, učenik je 4. razreda. Od *specifičnih teškoća čitanja* ima teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, strukturalne pogreške-premještanje ili umetanje, zamjene grafički sličnih slova, zamjene fonetski sličnih slova, zamjene riječi-pogađanje, izostavljanje riječi i cijelih redaka, čitanje jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina. *Nespecifične teškoće čitanja* kod ovog se učenika očituju u slabom razumijevanju pročitanoa, čitanju napamet i po prilici, sporosti, različitim blokadama i stankama. *Specifične teškoće pisanja* koje se javljaju su teškoće u povezivanju fonema s grafemom, zamjene grafički ili fonetski sličnih slova, strukturalne pogreške (umetanje, dodavanje, premještanje), izostavljanje slova, dijelova riječi i riječi. *Nespecifične teškoće pisanja* prisutne kod ovog učenika jesu neurednost u radu, slabija čitljivost rukopisa, teškoće pri uporabi pravopisnih i gramatičkih pravila te narušen osjećaj za sintaksu.

Ispitanik 10 teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi, strukturalne pogreške-premještanje ili umetanje, zamjene grafički sličnih slova, zamjene fonetski sličnih slova, zamjene riječi-pogađanje, izostavljanje riječi i cijelih redaka, čitanje jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina, slabo razumijevanje pročitanoa, čitanje napamet i po prilici, sporost, različite blokade i stanke vježba na različitim tekstovima koje mu priprema logopedinja. Teškoće u pisanju i to u povezivanju fonema s grafemom, zamjeni grafički ili fonetski sličnih slova, strukturalnim pogreškama (umetanje, dodavanje, premještanje), izostavljanju slova, dijelova riječi i riječi, neurednost u radu, slabiju čitljivost rukopisa, teškoće pri uporabi pravopisnih i gramatičkih pravila te narušen osjećaj za sintaksu učenik vježba na primjerima 19, 20 i 21 u kojima mora pravilno odrediti položaj interpunkcijskih znakova, pisanim slovima prepisati riječi, slagati riječi u rečenice te pronaći i ispisati pravilno napisane riječi.

Primjer 19

ODRENI GAJE TREBA IČI TOČKA.
PREPIŠI U BILJEŽNICU!

tina je danas sretna slavi svoj osmi
rođendan pozvala je sve prijateljice
mama će napraviti tortu. dobit će
puno poklona dobro će se zabaviti

Primjer 20

1. Od ovih riječi napiši u pisanku rečenice pisanim slovima !

CIPELE MOJE ŠARENE CUPKAJU	CRKVU RADO U NELICA IDE

2. Na riječi stavi kvačice i prepisi ih u pisanku pisanim slovima !

KOLAC PRICA UCIONICA VOCKA KUCA CUP
DOMACA DRVOSJECA HOCU CUVAR PILIC CAJ

3. Pronađi skrivene riječi i napiši ih !

Č A O N A L E	_____
_____	_____
_____	_____
DA Č A Z A	_____
_____	_____
_____	_____

Primjer 21

Pronađi pravilno napisanu riječ

k r e a h	danana	kišobran
kurh	bnanana	košibran
kruh	bnaman	šikobran
hrku	banana	kišobran
bord	košula	barda
dord	kšoulja	broba
brod	kušulja	broda
drod	košunja	brada
glasba	makrea	probavač
galzba	marika	pordavaš
glazba	merka	prodovač
glazda	marka	prodavač
odala	mānama	ukorak
odlala	marama	utroak
obala	mamana	utraok
boala	namara	utorak
bonesti	glebati	mark
donesti	geldati	nark
donesti	gleadti	mrak
nonesti	gledati	mroak

Ispitanik 10 voli matematiku i školu u kojoj se osjeća dobro, a ne voli hrvatski jezik koji mu je težak zbog čitanja. U učenju mu najviše pomaže sestra. Voli ići na vježbe gdje se osjeća dobro. Ne bavi se izvannastavnim aktivnostima, a u slobodno vrijeme igra nogomet.

4.3. Zaključna razmatranja obrade podataka

Specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja u različitim su omjerima prisutne kod djece s disleksijom i disgrafijom. Svih desetero ispitanika ima zamjenu grafički sličnih slova dok nijedan ispitanik nema teškoće u slijedu smjera čitanja (gore-dolje, lijevo-desno) te produljeno „zrcalno“ pisanje slova ili brojki. Pola ispitanika, njih pet, ima nespecifične teškoće pisanja, dok specifične teškoće povezane s čitanjem i pisanjem imaju svi ispitanici. U intervjuu je sedmero učenika reklo kako voli školu, a njima osmero u učenju najviše pomaže majka. Svi ispitanici vole ići na vježbe, tamo se dobro osjećaju te se isto tako osjećaju i u školi. Svih 10 ispitanika navelo je da im je u školi težak hrvatski jezik, čitanje, učenje, razumijevanje pročitano teksta te zaključivanje što se moglo i pretpostaviti s obzirom da su upravo to teškoće koje imaju djeca s disleksijom i disgrafijom.

Vježbe koje logopedinje provode sa svojim učenicima razlikuju se s obzirom na teškoće koje učenik posjeduje te njegovu dob. Navele su kako je vrlo važna strpljivost i dosljednost u radu s takvom djecom. Osim toga, važan je i font slova koji mora biti veći, a rečenice moraju biti ispisane većim razmakom kako bi se djeci omogućilo lakše čitanje. Glasovne igre u kojima dijete može izgovarati riječi koje počinju na *p* ili *b*, traženje riječi koje se rimuju s *rak*, *pas* ili *vuk* uvelike mogu pomoći u terapiji disleksije i disgrafije. (Muter, Likierman, 2010) Nastavni listići koji sadrže slike, glina iz koje učenici oblikuju slova također su sastavni dio terapije ovih učenika. Kako bi motivirale svoje učenike nižih razreda, logopedinje najčešće koriste igru koja im omogućuje vježbanje i učenje, a ujedno zabavu i rasterećenje klasičnog vježbanja i pisanja. Primjer toga je slaganje slika i povezivanje s početnim slovima pojma na slici. Istaknule su kako se u višim razredima njihove vježbe svode na predmete koji učenicima stvaraju teškoće jer se tako učenicima pomaže i u učenju, ali i u teškoćama kojima više nisu potrebni kratki i jednostavni tekstovi. Kako ne bi dodatno opterećivale učenike novim količinama teksta, logopedinje s učenicima vježbaju na tekstovima koje su radili u školi. Za uspješnu terapiju vrlo je važna motivacija učenika na rad, podrška roditelja te prihvaćanje vršnjaka. Ispitanici su u

intervjuu navodili kako im u učenju, osim majke, pomažu i prijatelji. Podrška i prihvaćanje vršnjaka vrlo su važni te omogućuju učenicima da se, unatoč svojim teškoćama, dobro osjećaju u školi. Osim u školi i na vježbama, učenici s disleksijom i disgrafijom moraju vježbati i kod kuće jer će, uz pomoć stručnjaka, prijatelja i roditelja, uspješno prevladati svoje teškoće čitanja i pisanja.

5. ZAKLJUČAK

Disleksija i disgrafija su teškoće koje predstavljaju prepreku školskom napretku, ali, ukoliko se otkriju na vrijeme i podvrgnu pravilnoj terapiji, ne onemogućuju stjecanje znanja. Za djecu s disleksijom i disgrafijom preporuča se redovni program s individualiziranim pristupom koji izrađuju učitelji i stručni suradnici, a podrazumijeva pojedinačne nastavne programe koji su ovisni o odgojno-obrazovnim potrebama učenika i imaju različite razine, a sadržavaju ciljeve, sadržaje, metode, rokove, vrednovanje i osobe zadužene za njihovu provedbu. Uspjeh djeteta najviše ovisi o osobama koje s njim rade i o ozračju u kojem se nalazi. Pedagog, učitelj, logoped i roditelji zajednički moraju ponuditi one putove koji omogućavaju prevladavanje učenikovih teškoća. Njihova suradnja, međusobno pomaganje, uvažavanje, zajedničko rješavanje obrazovnih i odgojnih problema, strpljiv, uporan i dosljedan rad mogu uvelike pomoći djetetu u svladavanju vještina čitanja i pisanja.

U istraživačkom dijelu rada težilo se dobiti procjenu stručne suradnice logopedinje o specifičnim i nespecifičnim teškoćama čitanja i pisanja koje se javljaju kod učenika kojima su dijagnosticirane disleksija i disgrafija te perspektivu djece o školi i vježbama koja se dobila kratkim intervjuom od 10 pitanja. Uzorak na kojem je izvršeno ispitivanje činilo je 10 učenika od 1. do 8. razreda Osnovne škole Grgura Karlovčana iz Đurđevca i Osnovne škole prof. Franje Viktora Šignjara iz Virja. U obradi su rezultati prikazani na individualnoj i skupnoj razini uz intervju na koji su odgovarali učenici te prikaz i objašnjenje vježbi koje s njima provode stručne suradnice logopedinje u ispravljanju njihovih teškoća čitanja i pisanja. Specifične i nespecifične teškoće čitanja i pisanja u različitim su omjerima prisutne kod djece s disleksijom i disgrafijom. Svih desetero ispitanika ima zamjenu grafički sličnih slova dok niti jedan ispitanik nema teškoće u slijedu smjera čitanja (gore-dolje, lijevo-desno) te produljeno „zrcalno“ pisanje slova ili brojki. Istraživanje je pokazalo kako djeca, koja su uključena u proces terapije, vole ići na vježbe, tamo se dobro osjećaju te se isto tako osjećaju i u školi unatoč teškoćama u čitanju, razumijevanju teksta, učenju i zaključivanju.

Vrlo je važno zadovoljiti djetetove potrebe za osjećajem zaštićenosti i sigurnosti, potvrđivanjem vlastite ličnosti, prihvaćanjem i uspješnošću jer se i time, uz ostale terapijske postupke, stručne suradnike, učitelje i roditelje, djetetu omogućuje prevladavanje njegovih teškoća u čitanju i pisanju.

6. POPIS LITERATURE

1. Bjelica J. (2007). Kako pomoći, savjeti roditeljima, savjeti učiteljima. U: Priručnik o disleksiji, disgrafiji i sličnim teškoćama u čitanju, pisanju i učenju (ur. A. Pavlič-Cottiero). Elektroničko izdanje: <http://www.hud.hr> , str.47-50
2. Bognar, L., Matijević, M. (1993). Didaktika, Zagreb, Školska knjiga
3. Čudina-Obradović, M. (2003). Igrom do čitanja, igre i aktivnosti za razvijanje vještine čitanja, Zagreb, Školska knjiga
4. Disleksija: disgrafija, diskalkulija i slične teškoće u čitanju, pisanju i učenju (2007). Zagreb, Hrvatska udruga za disleksiju
5. Davis, D. R., Braun, M.E. (2001). Dar disleksije-zašto neki od najpametnijih ljudi ne znaju čitati i kako mogu naučiti, Zagreb, Alinea
6. Galić- Jušić, I. (2004). Djeca s teškoćama u učenju, Lekenik, Ostvarenje
7. Internet :
 - <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/254310.html>
 - <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/257722.html>
 - <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=16932>
 - <http://www.edukacija.hr/tecaj/disleksija-i-disgrafija/1317/>
 - <http://www.hud.hr/w-tekstovi/w-simptomi.html>
 - <http://www.roda.hr/tekstovi.php?TekstID=6&Tekst2ID=172&Show=1747>
8. Mesec, I. (2004). U svijetu slova, radni listići za poticanje razvoja predčitačkih vještina, Zagreb, FoMa
9. Mijatović, A. (1999). Osnove suvremene pedagogije, Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor
10. Miles, T. R., Miles, E. (2004). Sto godina disleksije, Jastrebarsko, Naklada Slap
11. Moomaw, S., Hieronymus, B. (2001). Igre čitanja i pisanja, Buševac, Ostvarenje
12. Muter, V, Likierman, H. (2010). Disleksija, vodič kroz disleksiju, dispraksiju i druge teškoće u učenju, Zagreb, Kigen d.o.o.
13. Mužić, V. (1977). Metodologija pedagoškog istraživanja, Sarajevo, IGKRO «Svjetlost»
14. Mužić, V. (1999). Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja, Zagreb, Educa
15. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, (2006). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb

16. Pavlić-Cottiero, A. (ur) (2007). Priručnik o disleksiji, disgrafiji i sličnim teškoćama u čitanju, pisanju i učenju. Elektroničko izdanje: <http://www.hud.hr>
17. Posokhova, I. (2000). Kako pomoći djetetu s teškoćama u čitanju i pisanju?, Zagreb, Ostvarenje.d.o.o.
18. Previšić, V. (2007). Kurikulum, Zagreb, Školska knjiga
19. Rađenović, A., Smiljanić, M. (2007). Priručnik za razrednike, Zagreb, Alinea
20. Vukasović, A. (1994). Pedagogija, Zagreb, Alfa d.d.
21. Zrilić, S. (2011). Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole, Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje, Sveučilište u Zadru, Zrinski. d.d.

Prilog 1.

Upitnik za stručnog suradnika - logopeda

Molim Vas da za svakog učenika simbolom + označite teškoće koje se javljaju u njegovom čitanju i/ili pisanju.

	UČENIK										UK
	I1	I2	I3	I4	I5	I6	I7	I8	I9	I10	
A) Specifične teškoće povezane s čitanjem:											
1. Teškoće u povezivanju grafema s fonemom											
2. Teškoće u povezivanju glasova i slogova u riječi											
3. Strukturalne pogreške-premještanje ili umetanje											
4. Zamjene grafički sličnih slova (<i>b-d, b-p, m-n, n-u, a-e, s-z, š-ž</i>)											
5. Zamjene fonetski sličnih slova (<i>d-t, g-k, b-p, z-s</i>)											
6. Zamjene slogova (<i>on-no, ej-je, mi-im</i>)											
7. Zamjene riječi- pogađanje (<i>mračni-mačka</i>)											
8. Izostavljanje slova i slogova (<i>brada-barada</i>)											
9. Ponavljanje dijelova riječi (<i>nasmijanini</i>)											
10. Teškoće u praćenju slovnog ili brojčanog niza (<i>slon-soln</i>)											
11. Teškoće u slijedu smjera čitanja (<i>gore-dolje, lijevo-desno</i>)											
12. Vraćanje na već pročitani redak											
13. Izostavljanje riječi i cijelih redaka											
14. Čitanje jedne riječi na nekoliko pogrešnih načina											
B) Nespecifične teškoće povezane s čitanjem:											
15. Slabo razumijevanje pročitano											
16. Čitanje napamet i po prilici											
17. Nejasna i površna artikulacija											
18. Sporost, različite blokade i stanke											
19. Poremećen ritam i izražajnost čitanja											
C) Specifične teškoće povezane s pisanjem:											
20. Teškoće u povezivanju fonema s grafemom											
21. Zamjene grafički ili fonetski sličnih slova											
22. Produljeno „zrcalno“ pisanje slova ili brojki											
23. Strukturalne pogreške (umetanje, dodavanje, premještanje)											
24. Izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi											
25. Teškoće u slijedu smjera pisanja											
D) Nespecifične teškoće povezane s pisanjem:											
26. Sporost											
27. Neurednost u radu											
28. Slabija čitljivost rukopisa											
29. Teškoće pri uporabi pravopisnih i gramatičkih pravila											
30. Narušen osjećaj za sintaksu											

Prilog 2.

INTERVJU

Disleksija i disgrafija

Ispitivač: Ena Sulimanec

Ispitanik: I 1

Mjesto i vrijeme intervjua:

Pitanja za intervju:

1. Voliš li ići u školu?
2. Koji predmet najviše voliš?
3. Koji predmet najmanje voliš?
4. Što ti je teško? Zašto?
5. Kako se osjećaš u školi?
6. Tko ti najviše pomaže u učenju?
7. Voliš li ići na vježbe logopedinji?
8. Kako se osjećaš na vježbama?
9. Baviš li se izvannastavnim aktivnostima?
10. Što radiš u slobodno vrijeme?